

BRAUCAMRĪKI: aizjūgs

Ja zirgam ir jāvelk krava, vissvarīgākā zirglieta ir tā, uz kuru tieši iedarbojas zirga krūšu spēks. Visdažādākās tautas atklājušas, ka zirgam vispiemērotākais iejūgs ir tāds, kas negulstas tikai uz krūtīm, bet atver visu tā kaklu. Tad velk ne tikai priekšējo kāju muskuļi, bet iesaistās lielāka ķermeņa daļa, sevišķi pleci, un spiediens ir ap visu sprandu, tādējādi ķermeņa svars it kā pats no sevis iekustina kravu.

It īpaši, ja jābrauc lielāki attālumi, kopš seniem laikiem lieto *sakas*. Tikai vieglos pajūgos vācu zemēs, kā arī Baltijas provincēs lieto *širu* aizjūgu. *Širas* – no siksnām darināts zirga aizjūga piederums (bezloka aizjūgos, ko lieto saku vietā).

Latviešu sakām ir apaļš polsteris, kas taisīts no mīksta materiāla, tā aizsargājot zirga kaklu no spiediena un noburzumiem, un divas koka daļas virs polstera, kas sakām piešķir stiprumu un izskatu.

Saku mīksto polsteri sauc par silkstu, silkstīm, silksni, silksnēm. Kurzemē vēl 20. gs. sākumā šo kakla spilvenu taisa no garkūļu salmiem, pārvelkot tos ar rupju audumu vai kareivja šineļa audumu, vai arī lieto linaudeklu. Loku abus galus virs skausta cieši sašņorē kopā.

Pie ezeriem, kur aug meldri, kakla spilvenu netaisa no salmiem, bet to skaisti un smalki izpin no niedrēm vai meldriem (doņiem). (1.att.)



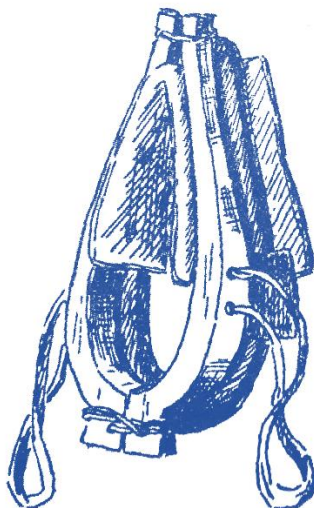
1. att.

Gludie meldri ir zirgam patīkami, to ciešais pinums turas kopā tik labi, ka auduma pārvalks nav vajadzīgs. Pētnieki izsaka minējumus, ka meldru spilvens ir senāks par koka. Arī mūspuses dziesma norāda, ka puisim, ja tas grib precēties, ir jāprot šādu meldru polsteri nopīt, tāpat kā meitenei ir jāprot aust.

*Ai, tautieti, tēva dēliņ,
Ko mēs divi darīsim?
Tu nemāki silkšu pīt,*

Es audekla aiztaisīt.

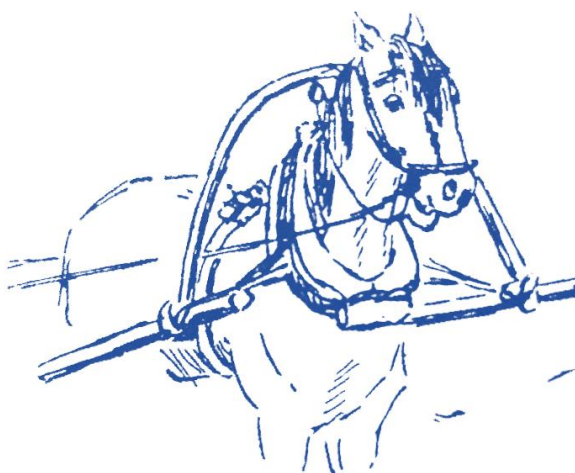
Abus kokus, kas pieguļ zirga kaklu polsterim un pie kuriem piestiprina streņģes, sauc par sakām un, ja vien iespējams, tos taisa no bērzu saknēm, kas pie stumbra izliekušās uz augšu (2. att.).



2. att.

Rietumkurzemē divjūgu ratus zirgi 20. gs. sākumā nevilka aiz ilksīm, bet aiz streņģēm. Streņģes izvelk pa saku caurumiem un piesien. Saku koki ar polsteri nav saistīti, zirgu izjūdzot, saku kokus noņem kopā ar streņģēm. Pītais kakla spilvens, vismaz pusdienlaikā, paliek zirgam kaklā.

Viduskurzemē un uz austrumiem ir citādi. Daži to skaidro ar ceļu reljefa maiņu. Saku koki ar spilvenu ir saistīti, un, tā kā tur brauc ar vienjūgu, sakas īpašā veidā piesaista pie ilksīm, kur svarīga loma ir lokam (3. att.). Loks, ceļā, kas ved lejup no kalna, arī notur ratus no uzripošanas zirgam. 20. gs. sākumā sakas, ilksis un loku (pāri zirga galvai) sasien ar baltām, īpaši stiprām ģērētas ādas strēmelēm vai ar platām ādas siksnām; senāk sēja vienkāršu virvi. Tās sauc par *dzeņaugstēm*.



3. att.

Jaunākos laikos latvietis no krieva iemācījās uzlikt savam starp ilksīm iejūgtajam zirgam *sedilku* jeb *sedulku*. Tie ir uz diviem četrstūru polsterīšiem uzlikti segliņi, kas ar jostu piesprādzēti zirgam ap vidu un pa kuru divām osām jeb riņķiem izvērtā siksna savieno ilksis, palīdz nest sakas un loku, lai tie pārāk nespiesu skaustu. Sākumā sakas un loks latviešiem bija vieglāks nekā tagad, un sedulka nebija vajadzīga. Arī 20. gs. sākumā vieglākam aizjūgam to neliek.

Arī *vērzeles* – pie sakām pievienotās slejas – ir jaunāku laiku sasniegums. Līdzienā zemē pēc tām nav vajadzības, paugurainos apvidos tās taisa no dažus pirkstus platām, austām lentēm vai pērk no ādas siksnām taisītos krievu ražojumus.

Grožus (no vārda *griezt* ‘sagriezts’), resnākus par auklu un tievākus par virvi latvieši tāpat kā citur taisīja no līnēm (varbūt arī kaņepēm), bet 20. gs. sākumā tos pirka pilsētā no virvju vijējiem un nevij zemnieku sētā, kā tas bija senos laikos. Otaņķniece Alvīne Šķipere (dzim. 1929.gadā) gan vēl atminas “Vēķaušos” tēva iedzīto āķi istabas sienā, kur viņš vija striķus.

Grožu galus parasti iesien iemauktu riņķos, retumis tos iesprādzē.

Pie dažādajām virvēm, kas pieder pie aizjūga, jāmin arī *streņģes*, kuras vajadzīgas divjūgu ratiem pie dīseles un katrā ziņā arī pie arkla un ecēšām. Vārdu *streņģes* (“die Strengen”) latvietis ir aizguvis no vāciešiem, kas liek domāt, ka senāk viņš izticis tikai ar koka ilksīm.

Pie braucamrīka pieminama arī pātaga. Vienkāršais cilvēks bieži vien izlīdzējās ar stibā iesietu auklu. Bet 19. gs. beigās izplatīti bija gari, skaisti izgriezti pātagu kāti no oša, vīksnas un ozola, īpaši iecienīti ir no ievas koka, to lokanības un izturības dēļ. Kārtīgi apstrādātu pātagas kātu sauc par *drāztīni* (Liepāja). Ļoti vecs pātagas veids ir mākslinieciski pīts *vītīnis*.

*Augusts Bīlenšteins (1826-1907),
Lelde Jagmina*